

Оксана Алексієвель

ПОНЯТТЯ “ТОЧКА ЗОРУ” ТА АСПЕКТИ ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті подано підходи до трактування поняття “точка зору” й окреслено аспекти його дослідження.

Ключові слова: точка зору, когнітивний аспект, психологічний аспект, соціолінгвістичний аспект, культурологічний аспект, лінгвістичний аспект.

Історик за покликанням, Науковець із сучасними поглядами та обґрунтованою власною точкою зору на виклики сьогодення, принципова і відповідальна Людина, вмілий Організатор, добрий і мудрий Батько – ось риси, які відзначають цілісність і багатогранність Алексієвель Миколи Мироновича.

У славний Ювілей бажаю креативних наукових проєктів, невичерпної енергії, міцного здоров'я і сонячного настрою!

У сучасних умовах європейських інтеграційних та глобалізаційних процесів дедалі більше науковий інтерес акумулюють навколо ефективної комунікації мовців, когнітивних виявів інтерактивності комунікантів, моделювання фрагментів концептуальної системи особистості, які використовуються при плануванні комунікативної поведінки мовця, мовних аспектів проєкції його свідомості та світобачення. Особливий інтерес викликають дослідження різноманітних форм організації мовленнєвої діяльності комунікантів з урахуванням антропоорієнтованого, комунікативно-прагматичного, психокогнітивного, культурологічного та інших вимірів. Спрямування лінгвістичних студій на вивчення презентації особистості у процесі комунікації викликають потребу глибшого пізнання життєвих сфер і категорій, якісного здобуття знань, інформації, їх передачу та реалізацію у різних галузях суспільно-політичного, економічного та культурного життя. У цьому контексті назрілими є проблеми, пов'язані з комунікативною компетенцією мовців, зокрема, із з'ясуванням сутності та встановленням особливостей вираження їхньої точки зору. Метою цієї статті є виклад різних підходів до розгляду природи точки зору та аспектів її дослідження.

Студіювання феномена точки зору займає у модерній когнітивно і функціонально-комунікативно зорієнтованій лінгвістиці вагомe місце, що, передусім, зумовлено специфічним навантаженням самої точки зору, а також різноманітністю й багаточисельністю засобів її реалізації у дискурсах. Незважаючи на численну літературу, присвячену висвітленню проблем актуалізації точки зору, питання про визначення цього поняття є досі дискусійним. Через складність та багатогранність вказаного явища важко дійти його досить повного або точного визначення, яке б адекватно відображало його суть та лінгвокогнітивну специфіку.

У тлумачних словниках віднаходимо розуміння сутності явища, сформоване під впливом прямого значення слів, що входять у словосполучення “точка зору”, а саме: *точка зору* (англ. *point of view, POV*) – життєва позиція, з якою суб'єкт оцінює події, що відбуваються навколо нього; певна позиція, ставлення до когось–чогось; основа поведінки когось-небудь; точка зору (*когось*) – чиясь думка, погляд на когось-, що-небудь, ставлення до чогось, когось [1]. Проте діапазон трактувань цього поняття розширюється до спеціалізованого, викладеного у багатьох роботах вітчизняних та зарубіжних учених.

Проведений аналіз фахових досліджень показує, що проблема точки зору є спільною для лінгвістики, літературознавства, наратології, дискурс-аналізу та інших напрямів гуманітарного знання. Її вивчення у різних аспектах порушується у працях науковців

(Ф. Бацевич, Г. Почепцов, В. Федчик, В. Шмід, J. Bartmiński, F. H. van Eemeren, G. Fouconnier, R. Grootendorst, R. E. MacLauri та ін.).

Як відомо, у теорії наратології категорію “точка зору” запропонував Г. Джеймс, а розвинули його ідеї Н. Фрідмен, Ж. Женнет, Б. Нідерхофф та ін. Аналізуючи точку зору у наративі, О. О. Леонтьєва визначає її як багаторівневу лінгво-поетичну структуру, зміст якої охоплює п'ять поетичних планів – часовий, просторовий, перцептивний, мовний та “ідеологічний” [2]. В. Шмід у наратологічному розумінні формулює поняття “точка зору” як утворений зовнішніми та внутрішніми чинниками вузол умов, що впливають на сприйняття та передачу подій [3, с. 121] і передусім пов'язує з розумінням перспективи, що дистанціює саму точку зору та подію.

У літературознавстві дослідження проблеми точки зору обґрунтовано у працях М. Бахтіна, В. Виноградова, В. Волошинова, Б. Успенського, Г. Гуковського та ін. У роботах цих вчених висвітлено передусім актуальність проблеми точки зору для художньої літератури та окреслено окремі шляхи її вивчення. Так, Б. Успенський розглядає розуміння точки зору, зокрема, в “ідейно-ціннісному плані, у плані просторово-часової позиції особи, що здійснює опис подій (тобто фіксації її позиції у просторових та часових координатах), у суто лінгвістичному сенсі” [4]. Ці підходи автор умовно позначає, як “план оцінки”, “план фразеології”, “план просторово-часової характеристики” та “план психології” [4, с. 12]. Подібно до висловленого, аналізуючи проблеми оповідача, Г. Гуковський відмічає певну точку зору на викладене та можливість розрізнення точки зору “психологічної”, “ідеологічної” та “географічної” [5, с. 200].

У лінгвістиці до окремих аспектів точки зору звертається увага у взаємозв'язку з такими поняттями, як “переконання”, “міркування”, “ставлення”, “твердження”, “теза”, “дискурс”, “аргументативний дискурс”, “лінгвістична прагматика” тощо.

Розглядаючи зарубіжні концепції теорії аргументації, В. Федчик відзначає, що опис зазначеного феномена спирається на прагма-діалектичне поняття “точка зору”, запропоноване Амстердамською школою, яке бере свої початки від діалектичного поняття “теза” (thesis), що використовувалося в античній і формальній діалектиці. У контексті прагма-діалектичної концепції, об'єктом якої є точка зору, вона узгоджується з принципами екстерналізації, функціоналізації, соціалізації і діалектифікації. Відповідно до першого принципу позиція розглядається не як психологічне ставлення або психічний стан, а як вербально виражена позиція з властивими їй відповідними твердженнями і відповідальністю за них. Згідно принципу функціоналізації аналізується не тільки саме твердження, що виражає точку зору, але також і комунікативний мовленнєвий акт висунення точки зору. Відповідно до принципу соціалізації позиція розглядається не тільки як вираження чиєїсь-небудь суб'єктивної думки, але і як публічне висловлення, спрямоване на погодження з ним слухача або читача, які, як припускається, не поділяють точку зору мовця чи автора. Останній принцип передбачає, що прийняття точки зору вважається виправданим лише в тому випадку, коли вона успішно витримала критику з боку антагоніста, висловлену ним у процесі регламентованого обміну доказами “за і проти” [6]. Також автор аналізує складні зв'язки між поняттями теорії аргументації “точка зору”, “висновок”, “твердження”, “теза”, “дебатована пропозиція”, “ставлення”, “віра”, “думка”.

Представники нідерландської школи аргументації Франс ван Еемерен і Роб Гроотендорст визначають точку зору як відкрито виражену точку зору того, хто говорить або пише, стосовно сформульованої думки (див.: [6]).

Займаючись проблемами комунікації, Г. Г. Почепцов у контексті аргументативного та пропагандистського мовлення звертає увагу на точку зору як комунікативну закономірність [7].

Досліджуючи теоретичні питання одного із напрямів нинішньої мовознавчої науки етнолінгвістики, польський лінгвіст Єжи Бартмінський розглядає її основне поняття “точка зору”, яке трактує як суб'єктивно-культурний чинник, що визначає спосіб висловлення про предмет (див. [8]). Взагалі у польській когнітивній філології сутність категорії “точка зору” тлумачиться з когнітивних і комунікативних поглядів та досліджується її виявлення у межах

конкретних типів текстів, дискурсів та мовленнєвих жанрів. У цьому контексті мовознавці інтерпретують точку зору як авторську позицію; точку зору, притаманну суб'єктові, який перебуває між минулим описуваної події і сучасністю; точку зору автора, який усвідомлює важливість мовних впливів на слухача; приватну і публічну точку зору; конвенціональну і конверсаційну [8, с. 294–295]. Водночас центральною є сутність точки зору як ментальної позиції автора (адресанта, мовця), яка стає основою “подачі” об'єктів-учасників події (дії, процесу, стану тощо) [8, с. 297].

Сучасний український дослідник комунікативної лінгвістики Ф. С. Бацевич подає визначення точки зору як когнітивної пресупозиції людини, яка визначає світосприйняття, категоризацію, оцінку сукупності сприйнятих зовнішніх вражень і внутрішніх відчуттів [9, с. 358]. Продовжуючи вивчення цього феномена, він розглядає точку зору як когнітивно-прагматичну категорію спілкування [10, с. 155].

Подальший аналіз проблеми показує, що точка зору постає як одне з ключових понять лінгвістичної прагматики і семасіології, вузлове поняття концептосфери людини. Це явище щораз частіше вивчають у плані породження мовлення, комунікації, теорії мовленнєвих жанрів, мовленнєвих актів, лінгвістики тексту тощо. Вчені зазначають, що точка зору тісно пов'язана з перцептивними процесами людини (фігура спостерігача), забезпечує єдність особи мовця в дискурсі, стає базою формування комунікативних смислів мовних елементів, тісно пов'язує пізнання і концептуалізацію світу з культурними, етнічними, історичними та іншими чинниками соціалізації людини. Також вона є основою формування адресантом стратегій розгортання різноманітних типів дискурсів і розпізнавання їх адресатом, побудови фаз дискурсів, забезпечує єдність особи мовця у дискурсі, уможливорює спосіб говоріння про предмети тощо [9, с. 118; 10, с. 156]. У висловленні точки зору закладено перцептивні особливості комуніканта, ідеологічні, вікові, гендерні та інші аспекти особистості та її досвіду.

На кінець, точка зору уявляється як “найзагальніша когнітивно-психологічна пресупозиція людини, яка спирається на набутий раніше перцептивний і когнітивний досвід, віру, переконання тощо і визначає світосприйняття, категоризацію, оцінку сукупності сприйнятих зовнішніх вражень і внутрішніх відчуттів, а також певною мірою сам процес перцепції” [10, с. 157].

Як бачимо, остаточне з'ясування сутності точки зору залишається одним із суперечливих питань, пов'язаних із розкриттям нових сторін цього явища, з комплексним та багатовимірним аналізом із застосуванням сучасних методів і прийомів різних наук. Без сумніву, розробка узагальненої, з дотриманням основних вимог методів системного аналізу адекватної класифікації типів точки зору з урахуванням її найважливіших аспектів є назрілою.

Розглядаючи аспекти вивчення точки зору, а саме, когнітивний, соціологічний, психологічний, лінгвокультурологічний, лінгвістичний та інші, зауважимо, що аналізовані питання не повною мірою вивчалися у межах традиційної системно-структурної парадигми. І лише поворот лінгвістики до антропоцентричної парадигми, переорієнтація мови на факт, подію, мовну особистість дав можливість дослідження цих проблем.

Як відомо, когнітивно-дискурсивний підхід пов'язаний з вивченням проблем осмислення досвіду людини як результату її взаємодії з оточуючим світом і з дослідженням комунікативної діяльності. У межах цього підходу точка зору постає базовим поняттям концептосфери людини, оскільки саме в ній поєднуються суб'єкт, пізнавальна дія і об'єкт пізнання [10, с. 156]. Виходячи із визначення когнітивної діяльності як дії, пов'язаної з набуттям, організацією та використанням знання, формування точки зору варто трактувати як пізнавальну активність будь-якого виду, у якій повною мірою виявляється те, що називається здатністю людини “бачити світ й осмислювати його у різних іпостасях та проявах” [11, с. 17]. У цьому контексті когнітивний аспект точки зору окреслює дослідження її природи, когнітивних стратегій її утворення, вираження та розгортання різноманітних типів дискурсів, специфіки зв'язків між мисленнєвими, когнітивними та мовними

структурами на основі синтезу колективного історичного і сучасного соціального досвіду свідомості, що дозволяє забезпечувати адекватні реакції людини на виклики навколишньої дійсності [12, с. 91].

З когнітивним аспектом дослідження точки зору пов'язаний психологічний, у якому вивчаються індивідуальні особливості мовця, який постійно взаємодіє з оточуючими явищами й речами, залучає їх у різноманітні фізичні й розумові операції, активно презентуючи власну точку зору. Дискурсивно-психологічний аспект, підкреслюючи мовну і комунікативну природу психічних процесів, концентрується на аналізі психічних феноменів з боку учасників комунікативного процесу в цілому й інтеракцій, зокрема. При цьому індивідуум розглядається як гнучкий конструкт, який постійно змінюється під час соціальної взаємодії в цілому [13], і можемо передбачити при вираженні точки зору.

Далі логічно соціолінгвістичний аспект вивчення точки зору віднаходимо у з'ясуванні ролі соціальних чинників у її висловленні, в урахуванні вагомих соціопрагматичних факторів, як ситуація спілкування (індивід – індивід, індивід – мала група осіб, індивід – велика група осіб), соціальний статус мовця, останній з яких відображає взаємодію низки соціокультурних характеристик – приналежність до тієї чи іншої лінгвокультури, гендер, вік, освітній ценз.

Досліджуючи точку зору, не можна уникнути питань, пов'язаних з мовною особистістю як хранителем і носієм культури народу [14, с. 4] і у цьому контексті з лінгвокультурологічним аспектом. Виходячи з визначення Ю. М. Караулова [15, с. 3], мовна особистість – це людина, здатна створювати і сприймати тексти, що відрізняються за ступенем структурно-мовної складності, глибиною й точністю вираження дійсності, визначеною цільовою спрямованістю. Важливі ціннісний, світоглядний, культурологічний та особистісний компоненти мовної особистості лежать в основі формулювання та презентації точки зору. Активна мовленнєво-розумова діяльність за нормами та еталонами тієї чи іншої етномовної культури, процес засвоєння законів соціальної психології народу та інші відносини між членами конкретного етнокультурного товариства відображаються у формуванні точки зору індивідуума. Лінгвокультурологічний аспект корелює з антропологічно-культурним чи етнолінгвістичним, оскільки етнолінгвістика прагне до того, аби виходячи з мови, дійти до людини, до її способу розуміння світу. Антропоцентричний характер аналізу точки зору, як і мови взагалі, подає “світ, бачений очима людини і зорієнтований на людину” (Є. Бартмінський).

Варто зауважити, що кожен з аспектів дослідження точки зору функціонує у тісному взаємозв'язку з іншими аспектами й передбачає застосування методів і прийомів суміжних наук.

На сьогодні також не повністю досліджено лінгвістичний аспект точки зору. Він полягає у визначенні системи засобів різних мовних рівнів, їх взаємодії і взаємного впливу для презентації точки зору у дискурсі. При цьому наголосимо, що для забезпечення успішності комунікації важливе значення має просодичний компонент в актуалізації висловлення. Більше того, для процесу просодичного оформлення мовлення і точки зору, зокрема, ключовим стає енергетичний підхід, який базується на принципі збереження емоційно-прагматичного потенціалу висловлення [16, с. 5–12].

Отже, розглянуті вище положення із досліджуваної проблеми дають підстави вважати, що тільки системний і багатоаспектний аналізи точки зору дозволяють розкрити її лінгвістичну сутність й виявити інструментарій та особливості актуалізації в англomовному дискурсі.

Список використаних джерел

1. Точка зору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>; Точка зору // Великий тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.slovnuk.net <http://www.slovnuk.net/index.php?swrd=ТОЧКА>
2. Леонтьева Е. А. Точка зрения в нарративе (на материале сопоставительного анализа современных русских коротких рассказов и их переводов на немецкий язык): дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 20 / Леонтьева Елена Александровна. – Тюмень, 2005. – 190 с.
3. Шмид В. Нарратология. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с. [Електронний ресурс] / В. Шмид. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/shmid/index.php
4. Успенский Б. А. Поэтика композиции. Структура художественного текста и типология композиционной формы //

Б. А. Успенский. – М. : Искусство, 1970. – 227 с. (Серия “Семиотические исследования по теории искусства”). 5. *Луковский Г. А.* Реализм Гоголя // Г. А. Гуковский. – М.–Л. : Государственное издательство художественной литературы, 1959. – 532 с. 6. *Федчик В. А.* Понятия “точка зору” в сучасних зарубіжних концепціях теорії аргументації [Електронний ресурс] / В. А. Федчик. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/21_NIEK_2007/Philologia/24338.doc.htm 7. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации [Електронний ресурс] / Г. Г. Почепцов. – Режим доступу: <http://www.nir.ru/socio/articles/poch.htm> 8. *Бацевич Ф.* Punkt widzenia w tekście i w dyskursie / Pod red. J. Bartmińskiego, S. Niebrzegowskiej–Bartmińskiej, R. Nycza. “Czerwona seria”. Т. 19. – Lublin: W-wo Uniwersytetu im. M. Curie-Skłodowskiej, 2004. – 361 s. / Флорій Бацевич // Проблеми слов’язнознавства. – 2005. – Вип. 55. – С. 294–298; Bartmiński J. Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata / J. Bartmiński // Językowy obraz świata. – Lublin, 1990. – S. 109–127. 9. *Бацевич Ф.* Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – 2-ге вид., доп. – К. : ВЦ “Академія”, 2009. – 376 с. 10. *Бацевич Ф. С.* Нариси з лінгвістичної прагматики / Флорій Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с. 11. *Кубрякова Е. С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. 12. *Клименюк А.* Модели концептосферы и механизмов когнитивного мышления индивида / Александр Клименюк // Наукові записки. – Випуск 81 (3). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 88–104. 13. *Переверзев Е.* Дискурсивная психология / Егор Переверзев // Современный дискурс-анализ. Электронный журнал. – Випуск 1. – Том 1. – 2009. – С. 39–49. – Режим доступу до журн.: www.discourseanalysis.org 14. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 15. *Караулов Ю. Н.* Русская языковая личность и задачи её изучения / Ю. Н. Караулов // Язык и личность. – М. : Наука, 1989. – С. 3–8. 16. *Калита А. А.* Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 320 с.

Оксана Алексиевц

ПОНЯТИЕ “ТОЧКА ЗРЕНИЯ” И АСПЕКТЫ ЕГО ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье предложены подходы к трактовке понятия “точка зрения” и очерчены аспекты его исследования.

Ключевые слова: точка зрения, когнитивный аспект, психологический аспект, социолингвистический аспект, культурологический аспект, лингвистический аспект.

Oxana Alexiyevets

POINT OF VIEW AND ASPECTS OF ITS STUDY

The paper presents different approaches to the phenomenon “point of view” as well as to the aspects of its study.

Key words: point of view, cognitive aspect, psychological aspect, sociolinguistical aspect, cultural aspect, linguistical aspect.